

Barát Erzsébet interjúja Adamik Máriával és Gregor Anikóval

Generációk párbeszéde

Ezzel az interjúval indítja útjára a *TNTeF* Szerkesztősége a „Generációk párbeszédét” a feminista kutatók helyzetértékelő dialógus-sorozatát a mai társadalmi és kulturális szempontból egyaránt kiélezett történelmi pillanatban. Az interjúk segítségével megkíséreljük felidézni, hogyan találkozott a két kutató és mennyire látják relevánsak ma az egykori találkozás értékeit, értelmezési kereteit, a feminista kutatásról vallott elképzeléseiket. Valamennyi terület kutatói esetében igaz az, hogy adott társadalmi, kulturális közegbe ágyazottan tanít, kutat, gondolkodik valamiről, észrevesz bizonyos dolgokat maga körül vagy éppen elsiklik fölöttük, de különösen így van ez, ha szociológus. Első alkalommal ezért Adamik Máriát, (tudományos főmunkatárs, ELTE TáTK) és Gregor Anikót, szociológust, az ELTE Társadalomtudományi Karának docensét kerestük meg. A tudományterület sajátosságán túl azért is esett Adamik Máriára a választásunk, mert 2022. szeptemberében ő nyerte el a [Kafka-díjat](#). Az interjúval ehhez a szakmai elismeréshez is szeretnénk gratulálni. Ennek nyomán kezdtünk el beszélgetni 2022. októberében a magyar társadalomról, arról, hogy miként látják saját maguk és a szakma beágyazódottságát a megélt valóságba és mennyire gondolják relevánsnak a szakirodalmat, a kutatásokat, az egyetemi képzési programot. Végző soron ezek a ’mester-tanítvány’ dialógusok azt kísérik meg feltérképezni, hogy miként látják és értékelik egykori szakmai kapcsolódási pontjaikat és mit gondolnak arról, mit lehet ma is hasznosítani ebből, akár sokkal intenzívebben, vagy más fénytörésben. Reményeink szerint az interjúk egyszerre lesznek szakmai és ön-reflexiók is. Azaz nem valamiféle kronológia, eszmétörténet a célunk, hanem a dialógusban megszülető szakmai önreflexió, ami mindig fontos megújulási forrása volt a feminista kutatásoknak.

BE: Köszönöm, hogy elfogadtátok a felkérést. Azt szeretném veletek körbejárni ebben az interjúban, hogy szerintetek miről kellene a szociológiai kutatásoknak és programoknak szólniuk és ezt a szakmai irányt mennyiben, hogyan alakította egykori tanár-diák összetalálkozásotok az ELTE szociológia szakán. Azt remélem, hogy eközben egymásra fogtok majd reflektálni.

AM: Azt gondolom, ez a visszatekintés és értékelés most, hogy már nem vagyok az ELTE aktív tanára, amikor bizonyos értelemben kívül vagyok

ezen az egészen, könnyebb. Kettőnk közül nekem könnyebb megszólalni. És nyilván több körben mondjuk el, illetve újra olvassuk az interjú szövegét, hogy több felől, komplexebben tudjuk átgondolni, még ha ez sokkal több munkát is jelent.

BE: Igen, így képzeltem én is a munkafolyamatot. Mert alapvetően nem a személyes viszonyokról beszélgetünk, hanem reményeim szerint szakmai párbeszédet próbálunk meg folytatni.

GA: Az interjú kapcsán bennem az fogalmazódott meg dilemmaként, hogy a szociológiai mező bizonyos elemeiben, különösen gender szempontból elég turbulens mostanság, főleg a politikai döntések következtében és ebből szeretek ki-ki beszélni, megpróbálni nem belesimulni azokba a kutatói-oktatói kompromisszumokba, amiket a hivatalos NER közpolitikai csúsztatások kínálnak fel. Egyben feladat az is, hogy a szakmai terepen tapasztalható válságjelenségekről leválazzam a személyesen megélt szakmai identitás válságait. Mindig dilemma bennem, hogy ezt a kettőt miként tudom elválasztani egymástól.

BE: Ezt a dilemmát nagyon értem és magaménak is érzem. Hiszen mindig van egy személyes indíttatása is annak, hogy milyen kérdéseket fogalmaz meg a kutató, mit „lát meg”. Az én esetemben sem véletlen, hogy nem tudom megkerülni a szexualitás nézőpontját, amikor folyamatosan azzal kell szembeülnöm, hogy hova gondol engem a hivatalos kurzus. Ezek után akkor szeretném feltenni az első kérdést abból a négy lehetségesből, amit előre eljuttattam nektek. Hogyan emlékeztek vissza arra, hogy miért, miként kezdtetek egymással dolgozni; milyen benyomásaitok maradtak meg erről?

GA: Kezdem én, szerintem, mert az maga is egy érdekes kérdés, hogy mit tekintünk együtt dolgozásnak. A mi együtt dolgozásunk, már az elején sem mondanám, hogy egyirányú volt. Úgy kerültem Mari környezetébe, hogy családszociológia kurzust tartott az egyetemen, és előtte nem volt alkalom arra, hogy az óráit látogassam. Azt tudtam, hogy ezt az órát fel akarom venni, a tematika nagyon érdekelt, de nem tudtam igazából, hogy miért. Ez alapvetően előadás volt, de valami olyan lendülete volt az előadásnak, hogy éreztem, egészen más perspektívából tárgyalja a szociológiai jelenségeket, mint az összes többi tanárom. Azt a hangvételt, azt a nézőpontot, azt a felforgató erőt, ami Mari előadásában benne volt, azt én sehol máshol nem találtam meg. Nekem akkor ez a lendület adta az „együttműködést”. Mert az előadás ugyan frontális műfaj, de Mari előadásmódja ezt időről időre megszakította és ettől abszolút azt éreztem, hogy vele együtt gondolkodom, és ezáltal bennem is folyamatosan alakul újabb és újabb tudás. Tehát nem volt teljesen frontálisz

a tanítás, én magam, a saját aktivitásommal voltam jelen, bevonódtam és így nem lett egyirányú ez a folyamat. Arra nagyon emlékszem, amikor vizsgáztunk, és szóbeli vizsga volt és amikor megkaptam az ötösömet, Mari hozzátette, hogy „Nagyon jó érzés volt a szemébe kapaszkodni az előadások alatt.” Ott valamit nagyon elcsíptünk egymásból, szerintem.

AM: Ez a családszociológia óra kritikus történelmi pillanatban jött létre. Alig vagyunk a rendszerváltáson túl, de mögöttem már van némi aktivista feminizmus. A Feminista Hálózat megalapítása, abortuszszigorítás elleni akciók, majd az Ombudsnő Programiroda, Nővonal, Nők Háza. Mindazt, amit abból, meg a saját életemből, kezdetben csak a természettudományi és irodalmi tanulmányaimból, majd egy évtizedes középiskolai tanári gyakorlatból, meg a szociológiából tudtam, amit a Ferge Zsuzsa indította szociálpolitikai képzés ún. null-szériájában és a legelső szociológiai PhD programban tanultam, azt a családszociológiába sűrítettem bele. Az első önálló, már a társadalompolitikáról leváló, de abból mindvégig táplálkozó kurzusom volt. Az előadás tematikája mögött tulajdonképpen az az elméleti szociológiai alapvetés volt, hogy a demográfia vagy a demográfiai ihletettséű családszociológia, ami addig a magyar egyetemeken létezett, kizárólag állami nézőpontú szociológia volt.

Nyelvileg is árulkodóan államhatalmi nézőpontú. Mert miért is használ a szociológus többes szám első személyt, amikor kijelenti, hogy a családokat nem csak ex post, hanem ex ante is *ellenőrizniük* kellett volna, kinek a szájával kérdez, amikor a kérdések maguk eleve a „kívánatos”, elvárt válaszok felé terelik a válaszadót? Ez a beszédmód visszaigazolja a hatalom döntéseit. Önkényes szükségletértelmezése főként család és gyermekvállalási kérdésekben valójában azonban csalás a rigorózus módszertanok ellenére is. S ekkor még nincs semmilyen feminista episztemológiai tudásom, legfeljebb klasszikus tudásszociológiai, de van a belső felszabadulás élménye 1989 körül, amit mind önmagamra, mind az addig alávetettek nézvést elismertem és komolyan vettem, s szerintem tartottam is magam ehhez. Ilyen szakmai habitust erősített meg az a vágy, hogy egy kegyelmi pillanatban kiszabadíthatod a tudományt hatalmi beágyazottságából, s az emberek szolgálatába állíthatod.

Azt láttam, hogy az emberek számára az egyik legfontosabb dolog a magánviszonyaik minősége, amit jelentős jelentés torzulással úgy neveznek meg, hogy „család”. Noha nem ezen egység társadalmi funkciójában érintettek — ez a hatalom perspektívája —, hanem annak belső viszonyaiban, a párkapcsolataikban, elsősorban a nő-férfi viszonyokban és persze szülő-gyerek kapcsolataiban. A rendszerváltás összeomlásában menedékként csak ez maradt, vagy legalábbis reméltük az elszabaduló egyenlőtlenségek dacára, hogy

e menedék-vitorlás kormányzása saját kezben maradhat, védekezően a külső hatalmi erőkkel szemben. De nem, minden kedvezőtlen társadalmi-gazdasági fordulat, jelenség ezeket a viszonyokat (is) terheli tovább azóta is (a munkanélküliség, Covid, szolgáltatások, valamennyi alrendszer lerombolása révén vagy a pornóipar és a sugar daddyk nyomulása révén). Ez pedig elméletileg nem más, mint az univerzális ember pozíciójába magát befészkelő maszkulin hatalom szükségletértelmező tevékenysége, ami előzetesen már kiosztotta a nő és férfi szerepeket. Szociológusként sem a bitorlóval, sem a definícióival nem dolgom azonosulni. Ettől a nézőpontváltástól érezhette Anikó, hogy, ha nem is a feje tetejére állt az egész, de olyan új dolgokat lehetett mondani az órán, amit talán korábban tényleg nem mondtak. Az a kurzus az addig nálunk bevett családszociológia kritikája is volt egyúttal. Azaz voltak benne olyan családtörténeti részek, amelyek kifejezetten azzal foglalkoztak, hogy miért vezet félre Andorka Rudolf, vagy miért vezet félre Cseh-Szombathy László, azok a kutatók, akik akkor még bevett, tekintélyes szerzők voltak.

Nekem is nagyon fontos volt ez a kurzus. Ezzel kezdődött tulajdonképpen az elméleti feminizmusom. Ezzel a nézőpontváltással, ami megszabadulás volt az államhatalom elvárásaitól, ami felvállalja, hogy a szociológus nem fog se nézőpontjával, se szóhasználatával egyetlen hatalmat sem kiszolgáltatni; különösen nem, ha az az emberek ellen fordul. Ezek a családszociológiai órák nekem is jó emlékeim. De az, hogy tudtam szemkontaktust találni azokkal, akik figyelnek rám, az nem a mesterség különleges teljesítménye szerintem, hanem velejárója. És nagyon megerősítő visszajelzés is volt nekem. Ahogy Anikó mondta, hogy ott akiket elkapott a gépszíj, azokat „menthetetlenül” egy életre elkapta, azt gondolom. Ugyanakkor biztos megosztó is volt. Nyilván olyanok is vannak, akik nagyon utálták, de ezt ritkábban mondják az ember szemébe. De, akiknek volt „hallása” erre, annak számára működhetett ez az óra egyfajta kiválasztódásként, a másik kereséseként. Aztán később már, ha voltak is Gregor Anikók, már nem lehetett szóban vizsgáztatni akkor már csak a Neptun maradt kommunikációs felületként és rimánkodhattam volna, hogy ugyan jön már el, hadd írjam be személyesen a jegyét, hogy legalább lássam, hogy kinek adtam egy ekkora csillagos ötöst.

GA: Még annyit tennék hozzá, hogy mindez 2004-ben van. Tehát mi 2004-ben találkoztunk, ami szerintem kitüntetett év a magyar történelemben, de kifejezetten a gender ügyek tárgyalásának a szempontjából is. Azt a diszkurzust, amit Mari a családszociológia órán behoz és felforgat, akkor már egy ideje, a 90-es évek közepétől, már a technokrata nyelvbe átforduló feminista aktivizmus veszi körbe, a gender mainstreaming bürokratizálódási

folyamatai. Ezt az EU-csatlakozásnak tulajdonítom, amikor technokrata irányból indul meg ez a folyamat, de nem volt teljes meggyőződés mögötte a politika oldaláról. Én ezt akkor úgy éltem meg, érzékeltem, hogy valami fortyog, valami itt zajlik, sokféle irányból bugyognak fel diszkurzusok, hallod magad körül, hogy van ez a fontos, nemek közötti viszony szempontja. Ugyanakkor van vele szemben az ellentartás, az egyetemen belül is érzed, hogy nem mindenki van úgy oda ezért a szempontért. Vagy az a felfogás, hogy ez atipikus, valami nyugati gondolat, nem kell annyira propagálni. De közben valamit mégis érzel, hogy valami ebben van. A Mari órája pedig kötelező kurzus volt a szociális munkásoknak és a szociálpolitikusoknak, a szociológusoknak pedig, így nekem is, viszont választható óra volt. Annak is nagyon gazdagító ereje volt számomra, hogy Marinak úgy kellett megfogalmaznia a mondandóját, hogy itt több szociális területen dolgozónak is releváns legyen, kapcsolódjon a többi órájukhoz. Igazából szociológusként vendég voltam és rengeteget tanultam arról, hogy a szociális munka, meg a szociálpolitika szakos évfolyamtársaim mégis mikkel foglalkoznak, mit látnak abból, amit nekem elméleti alapon kellene tudni. A mostani képzésben ez teljesen szétszeletelődik, ami nagyon nagy probléma. Nincsenek közös órák, nem tud egy komplex tudás kialakulni a társadalmi jelenségekről; mindenki be van zárva a saját maga diszciplínájába. Annak a közös szemléletnek volt egy különösen gazdagító hatása, amit ahhoz kapcsolnék, amit Mari nagyon sokszor kritikaként megfogalmaz a szakmával szemben: a komplex társadalmi jelenségekben a nőket, a nőt érintő probléma az erről való beszéd ugyanarra a nőre vonatkoznak, de a különféle problémák különálló női identitások mentén, egymástól elválasztva jelennek meg. Ma az egyetemi oktatásban nincs átjárhatóság az egyes szempontok, diszkurzusok között; széthullottak.

AM: Gondoljátok meg, hogy mekkora probléma ma az, amiről Anikó beszél! Még olyan kérdésekben sem érnek össze a megfontolások, hogy miként kellene gondolkodni a családról, amihez a szocpolos, a szociális munkás, a szociológus, pszichológus, mindenki valamilyen módon közelít, valamilyen módon belenyúl, valamilyen szavakat kreál definícióként. Nem csoda, hogyha egy teljesen hatalmi beszédmód leuralhatta az összes elszigetelt, széttartásban elgyengülő szakmai beszédmódot. A viszonyokra koncentrááló gender is ennek a leuralásnak az útjában állt. Minden társadalmi megfontolás kizárandó, maradjon az időtlen, történelmietlen és társadalomtalanított nemi szerep és az ugyanilyen család. A hatalomnak a „család” szó is egy fedősztori kulcsfogalma, az a szőnyeg, ami alá mindazon társadalmilag termelt problémákat is beseperheti, amiről a hatalom nem kíván tudni, mert a társadalmi problémák által generált szükségleteket nem kívánja közösségiként elismerni és kielégíteni.. Csak a kritikai pszichológia tart ma tükröt a segítő

szakma korlátainak, amiként jó szándékkal, de esélytelenül matatnak a politikailag elsötétített szőnyeg alatt, miközben, legújabb fejleményként még aláfűjják a „mindenki köteles önmagáról gondoskodni” csúcsdöntögetően neoliberális szükséglet-tagadást. Mélyszegénységben élő családokból már eddig is túl gyakran kiemelték a gyerekeket, noha ez törvényellenes, de a segítők inkább szegték meg saját szakmai esküjüket, mint hogy hangosabban szóltak volna a tarthatatlan helyzetekről, prostituált anyáknak inkább hoznak létre külön családsegítőt, minthogy lázadtak volna ilyen anya-gyerek sorsok ellen férfiakat-apákat és klienseket-- is megszólítva, a civil szféra pedig éppen annak örül, hogy hajléktalan nőknek sikerült egy elkülönített nőgyógyászati rendelőt megnyitni.

BE Talán azszal a kérdéssel lehetne itt folytatni, hogy a feminizmus kapcsán mibe lehet nyúlni 2004 táján. Milyen tudások vannak, amivel együtt tudtok gondolkodni, mennyire használhatók a ti szakmai közegekben? Hol kellett másfelé vinni az elméletet, akár akkor, amikor Mari azt a szociálpolitikai kurzust megtervezted, akár amikor Anikó ennek mentén elkezd gondolkodni?

AM: Én úgy értettem a feminizmus kihívását, mind a magyar szociológia, mind a magyar társadalom gondolkodásával szemben, hogy a teendő a tudományban is, meg a hétköznapi életben, a politikában pedig különösen bevett fogalommal, a „nemi szerepekkel” való állandó hadakozás. Legfőbb ellenségemnek és feministaként a legmarkánsabban elutasított fogalomnak azt a funkcionalista nemi szerepelméletet tekintettem, ami kizárta a társadalmi megértést, s ami uralta az egész magyar tudományt, noha, de ezt csak jóval később értettem meg, bizonyos kvantitatív méréseknél eleve ebből kell kiindulni. Ez a felfogás volt az első nehézség is az Anikó és az én viszonyomban; nagyon meggyötörtem, mert valami olyat vártam el tőle, amit ő nem tehetett meg. Nagyon nehéz volt afelé elmozdulni, hogy a nő-férfi viszonyokról, hogy *viszonyról* gondolkodjanak, amit a társadalom konstruál. Nem a nőt külön, önmagában, és nem a férfit ugyanígy, önmagában, hanem a viszonyukat konstruálja. Az az individuális szinten feltett kérdés tehát, hogy szerette-e Kőműves Kelemen Kelemennét, rossz kérdés. Az egyéni moralizálás helyett szintet lépnénk, ha beengednénk a horizontba az építettőt, amint éppen láthatatlanul és megnevezhetetlenül beállítja ezt a viszonyt, a társadalmi hajtóerőt, ami persze újra és újra átszerkeszti történelmileg ezt a viszonyt. Tán egészen a totális túlterhelése, lejáratása, kizsákmányolása okán mostanra pont odáig, hogy egyre többen nem kérnek belőle. Ennek belátásával szemben ma is végtelen a társadalmi, politikai ellenállás. Mert a nemi szerepeknél nagyobb haszonnal kecsegtető másik fogalmat keresve sem tudott volna magának találni egyetlen hatalom sem, mert azt épít rá, amit akar,

és nem engedi megmutatni azt a kritikát, amit a viszonyok társadalmi konstrukciója révén meg tudunk tenni. Közben voltak már női civil szervezetek, igaz, meglehetősen pártokhoz kötődve, és beálltak a saját pártpolitikai koncepciójukból következő „női esélyegyenlőség” szövegbe, ahol már önmagában az esélyegyenlőség fordulatot sem szerettem. Ez már a gender-mainstreaminggel párhuzamos, eljártsszuk, felmondjuk, de semmit nem akarunk társadalmi értelemben, csak a globális kapitalizmus narratívájához való alkalmazkodást. Emlékszem, írott szöveggént is olvashatatlan kiadványok özönére, az individuális szintre redukált civil látszatzmeggoldások versenyére, ahonnan aztán ki is léptem. Pedig azt hittem, hogy majd én leszek az az akadémiai „doktor”, aki örökre aktivista is marad. Innen nézve azt kell mondjam, hogy már akkor, amikor ezt a fordulatot sem a tudományos életben, sem a civil mozgalomban nem sikerült elérni, sem szemléletben, sem aktivista gyakorlatban (ahol éveken át egymást ölték a forrásokért), már akkor tulajdonképpen megbuktam. A „nemi szerepek” fogalma ma is megingathatatlan hatalommal bír. Így pedig nem tehetjük fel azt a kérdést, hogy milyen alá-fölérendeltségi viszonyok mentén rendeződik be a társadalom, hogy miből következik a férfi szexuális privilégiuma. Mert a kirekesztő „az apa férfi, az anya nő” szerepleosztás is két egymás mellé rendelt gondoskodó személyt tételez, nem fér bele a sugardaddy, vagy a pedofil vagy a bántalmazó. Minden hatalmi kérdést elleplez, vagy neoliborális módon individualizálja problémát. Így a viszonyrendszerek helyett elkezdtek a nőkről kisebbségi kérdésként beszélni – a szociológiában!? Botrányos, látványos szakmai bukások ideje az, ami az esélyegyenlőség diszkurzus oltárán áldoz fel mindent és mindenkit. Csak apró fricska, volt, hogy amikor azt mondták, hogy tarthatok órát nőkről is, ha az belefér a kisebbség, mint a divatos esélyegyenlőségi diszkurzus kategóriájának eleme, akkor, akkor úgy kérdőjeleztem meg a nők ’kisebbség’ felfogását, hogy felvettem a kurzusba a cigányság helyzete mellé a szegénység kérdését is, azaz belevettem egy osztályszempontot. Solt Otília tartotta ezt az órát, talán 1994-ben, nem „kaptam ki,” de nem is lett belőle se vita, se újabb kurzus.

BE: Ha jól értem, a gender mint viszony fogalom hiánya eleve lehetetlenné tette, hogy kritikusan értelmezzétek a rendszerváltás után alakuló új társadalmi rendet, hogy leleplezhesétek, hogy a „nő” fogalmunk az alávetettségéről szól. Márpedig, ha ezt nem tudjuk kikezdeni, akkor a szakma is – ha akarja, ha nem – megerősíti és természetesnek tekinti az alávetettséget.

GA: Megpróbálok visszakanyarodni oda, hogy én a nemiszerepek fogalmat hogyan láttam, már csak azért is, mert még a doktori disszertációm címében is benne volt 2015-ben. Azaz, Marinak, mint témavezetőmnek, nem

sikerült „kiirtania” a szerepekre bontást. A szakma mainstream diszkurzusát beszéltem, de megtettem mindent, hogy egy kicsit azért árnyaljam ezt a heves ellenérzését a fogalommal kapcsolatosan, hogy megmutassam, azért a szakirodalom nem mindig és kizárólagosan funkcionalista keretben használja a nemi szerep fogalmat, van dinamikusabb felfogása is mondjuk szociálpszichológiai irodalomban, például Goffmann vagy Helena Znaniecka Lopata¹ nyomán. De persze valóban, a magyar szociológiai kontextusban ez nagyon mélyen ott van. Viszont ma már tanítom ezeket a tárgyakat, vagy ilyen tematikájú tárgyakat. Ebben a félévben tartok először szociológia alapszakosoknak nemi szempontú, választható szociológiaelőadást; ami harmincöt fős kurzus és angolul is tanítom az angol nyelvű szociológia BA programon. Ott például az angol kurzuson egyáltalán nem jön elő ez a fogalom, mint kifejezés sem, egyszerűen nincs „gender roles,” hanem rendszerben mutatom meg, hogy a normákból hogyan lesznek sztereotípiák, illetve, hogy a sztereotípiákból miként lesz cselekvés, és ez hogyan erősíti meg újra a sztereotípiát, hogy mezo-szinten mik azok az intézmények, amelyek közvetítik ezeket a normákat és sztereotípiákat, konkrétan kik azok a személyek, akik például a foglalkozásuk révén intézményeken belül közvetítik ezeket (pl. a családgondozó hogyan és milyen csoportok közti viszonyokat keletkeztető normákat közvetít a hozzá segítségért fordulóknak, többnyire egy másik nőnek, hiszen a családgondozó is általában nő), és így tovább. Az, hogy egyéni szinten, még akkor is, ha egy kérdőíves kutatás keretében végül csoportokra összegezve rajzolunk fel attitűdöket, legfeljebb kiindulópont tud lenni, de szociológiai szempontból nem lehet végcél. Na, én ebben buktam el például a disszertációmban. De fontos látni, hogy az az absztrakciós szint, amiről beszélünk, és az a felforgató erő, ami például Mari családpszichológiai óráin is megjelenhetett, az szinte a sztratoszférában van absztrakciós szinten. Nekem, akinek idézőjelesen „csak” a hétköznapi, dél-békési családi viszonyokat látott tapasztalatom volt, meg az a két év szociológia, amit összeraktam magamnak, mielőtt Mari órájára beiratkoztam, még hosszú-hosszú évek teltek el, amíg egyáltalán elkezdtem megérteni, hogy mi is a baj a nemi szerepek funkcionalista alapjait tekintve. Mindez annyira mélyen bennünk van, hogyha valakinek nincsen abban gyakorlata, hogy absztrakciós szinten tudjon gondolkodni ezekről a fogalmakról, akkor csak azt érzi, hogy itt van valami és újra meg újra, meg újra, megpróbálja átgondolni, hogy miről beszél az előadó. Érzi, hogy van valami nagyon komoly igazságtartalma ennek a megközelítésnek, de borzasztóan sokat kellett nekem beletennem abba, hogy megértssem, hogy mit jelent rendszerszinten gondolkodni ezekről a társadalmi jelenségekről, hogy mit jelent nemi *viszonylatok*ban gondolkodni erről. Sőt,

---

¹ Lopata, Helena Znaniecka. 2006. „Gender and Social Roles.” In Chafetz, Janet Saltzman (szerk.) *Handbook of the Sociology of Gender*. New York: Springer, 229-246.

szerintem utána kaptam a CEU-n az „aranylövést,” az egy éves MA in Gender Studies képzést, ami tényleg olyan volt, mint drogosnak az aranylövés. Szerintem nekem a kettőből együtt állt össze egyáltalán az, hogy Mari az előadásaiban a neoliberalizmus kritikájáról beszélt már akkor, míg nekem csak 2010-ben, a CEU-n került be igazából ez a fogalom a szótáramba. Nekem most tanárként az az egyik fontos szerepem, hogy megpróbáljam ezeket az absztrakciós szinteket egy kicsit közelebb hozni, tudom, hogy a diákok a nemi szerepekből indulnak ki, innen próbálom meg kimozdítani őket, felülírni ezt; mert nagyon nagy ugrás egyébként ezt megugrani.

AM: Ezzel kapcsolatban azt szeretném megerősíteni, hogy a feladat majdnem lehetetlen volt, kétségtelen. És ha ilyen tudománytörténeti mulasztásról beszélhetünk, akkor én ezt mégiscsak a '60-as évek elején intézményesülő szociológia bűnének tartom, hogy átvesz egy olyan fogalomrendszert, amit az amerikai elővárosok családjainak leírására használ Parsons, és ezt használja aztán a női emancipáció szocialista verziójának éppen dúló háborúi közepette. Nem lehetséges ilyen fogalom átvétel és azonosulás két ennyire különböző társadalom között! Még a pártfolyóirat (*Társadalmi Szemle*) is új filozófiai és szociológiai elméletet követelt a nemek új viszonyának megértéséhez még a hetvenes évek elején is, ám az sosem született meg. Még Cseh-Szombathy is azon értetlenkedik, hogy ha megszűnt a társadalmi léptékű kizsákmányolás, akkor ugyanez a családon belül sem lehetséges már, mi hát a baj, miért a sok válás. Így a tudomány nem állhatott elő azzal az igénnyel, hogy elkülönítse a saját nyelvezetét a hagyományos hétköznapi nyelvtől. Ezért mai is mindenki azt hiszi, hogy egy nyelvet beszélünk, noha egyáltalán nem, még szociológusok sem. Anikó doktoranduszként már olyan dolgokat tudott, amit én magam nem tudtam, valójában sosem akartam megtanulni, olyan volt az nekem, mint a szociálpolitikában a segélyezés, és ez a kvantitatív módszertan. Én elmenekülök néhány metaforába, a Nagy Fehér Üzem mód, a Nagy Fehér Férfi ontológiai cinkosságának metaforájába, annak megragadására, hogy különbséget tegyek az individuális és a rendszerszintű viszonyok között, hogy egy bántalmazó rendszerben sok férfi lesz bántalmazó, noha nem minden férfi bántalmazó, de ugyanakkor meg kell értsük, miért nem állnak be a férfiak saját gyerekük védelmében sem a pornó elérhetőségének korlátozásába, például! Illetve, a Kőműves Kelemen metaforájába, amivel meg a társadalmilag konstruált nő-férfi viszonyt akartam elméleti fogalmak nélkül átélhetővé tenni. A Kelemen-Kelemenné viszony nem pszichológiailag elemzendő viszony két individuum között, hanem mindig előformázott (konstruált) az adott rendszer hajtóereje által, a Dévát építető ágens. A maradék pszichés játéktér Kelemenéknek céhlegényestül kicsi, a konstruáló ágens nem könnyen megnevezhető, ami a cinkosságok egyre bonyolultabb hálózatában egyre

nehezebb, pedig a párkapcsolatok alakulásában így érhető csak tetten az elsődleges és változó „társadalmi”. Ez az, amit letagadni kíván az időtlenül statikus, mindig a hatalmat és nem a megértést – abban az önmegértést, önreflexiót – szolgáló nemi szerep fogalma. Nincs új szótár, így hajlandóság se a felismerésre, tanulásra vagy fordítva..., nem tudom. Így aztán mérni se tudom. Miközben Anikó rendszerkritikája, hogyha jó irányban van, akkor az statisztikailag mindig megalapozottabb, mint az én lényeglátásában túltolt metaforám. Mindezek mélyén ott van egy lezáratlan metodológiai vita (individualista vs. kollektivista), illetve a kérdőívekből nyert adatok értelmezhetősége körül zajló vita. Utóbbit éppen most tettem próbára ismét, az eddigi sok bukásom után is a Szabó Ervin Könyvtárban éppen futó *Ferge Akadémia* egyik vitáján, szóba hozva Ferge „Egy korosztály életútja” című 1984-es MTA kutatását a nők és férfiak társadalmi mobilitásának összehasonlításáról. Van a két nemre összesített adatsor, ami szerint a nők eredményesebbek voltak a kutatás által dokumentált versenyben. De ezek az eredmények nem hatalmazzák fel a kutatót arra, hogy a két nem viszonyáról nyilatkozzék, mert arról nem szólnak az adatai, így hiányzik azon értelmezés alapja, miszerint a romló, vagy konfliktusos nő-férfi viszony mobilitási különbségekkel magyarázható lenne. Ez a folyamat előbb igazolható az éppen folyó nyilvános vitákkal (ld. Bíró Dávid, „A teremtés koronái és a gyengébb nem”), mint a survey produkálta adatokkal, még ha Ferge jól látta is a lényegét. De az ő meglátása és nem a kinyert mobilitási adatok alapján. 2022-ben sem értettek meg, mit mondok. Miközben beismerem ma már, hogy ilyen adatokra igen is szükségünk van a társadalmi nemek viszonya alapszövetének többdimenziós kritikus „továbbszövéshöz”.

GA: Az én szakmai ethoszom szerint sem a kvantifikálás vagy a csillivilli statisztikai modell a végcél. Az egy eszköz, amivel egyrészt legitimálni tudod problémaként a kimutatott jelenséget azok körében is, akik hajlamosak lennének negligálni, másrészt el tud indulni egy interakció: Miért lehet ez? Mi és hogyan vezetett ide? Van-e plauzibilis magyarázati lehetőségünk, aminek a nyomán tovább tudunk haladni? És ez az egész probléma természetesen magában kell, hogy foglalja azt a kérdést is, hogy egyáltalán jó volt-e az eszköz, amit használtunk valaminek a megragadására, elcsípésére, kimutatására, vagy teljes mellé lövés volt. Még előtte el kell döntenie, hogy egyáltalán mit gondolunk arról, hogy mi a valóság, mi ismerhető meg belőle és az hogyan tehető meg tudományos eszközökkel. Nagyon hiányzik ezeknek a kérdéseknek is a megtárgyalása a szakmán belül (egy-egy beszélgetést esetleg leszámítva), mert az igazán kényelmetlen következményekkel járó kérdések megvitatásához sosem fűződik komoly érdeke azoknak, akik adott esetben erre építették a pályájukat, vagy akiken olyan nagy az intézményes nyomás a

folyamatos „tudástermelésben” való részvétel miatt, hogy gépként kell kitolni a publikációkat, és a megismerési, adatgyűjtési, adatfelvételi, terepmunka szakaszra, ami sokszor éveket jelentene, erre már nincs egyszerűen idő, csak a relatíve rövid idő alatti begyűjtésre. És ott van az a prezentista illuzórikus nyomás, pláne ilyen politikai környezetben, hogy a „most”-ot kell állandóan tudni. Mert ha tudjuk, akkor ismerjük és értjük. De ez nincs így. Hiányzik ebből a dinamika, a történetiség, minden, ami a tudományt megkülönböztetné a hétköznapi publicisztikától. És ebben az úrben is keletkezik az az illúzió, hogy akkor ezt a hiányt pótoljuk ki a minél technicizáltabb mérőeszközökkel. Nem a technológiától lesz tudomány a tudomány, legalábbis a szociológia. De borzasztó, borzasztó nehéz ebbe az utcába nem belemenni. Mondom úgy, hogy én is csinálom. És ez állandó hitelességi kérdéseket és szakmai kételyeket vet fel bennem.

De visszatérek Marinak arra az élményére, hogy nem értik ma sem. Ezt egyébként nagyon sokszor igazságtalannak tartottam, ahogyan láttam a Mari felvetéseire a reakciókat, amit nekem tanítványként tényleg néha nagyon rossz látni, hogy olyan érdektelenség uralkodik Marival szemben, nincs meg az intellektuális igény arra, hogy meg akarják érteni, hogy miről beszél. Különösen azok a kollégái, akik fontos, akár gatekeeper szerepet is betöltöttek a szociológiai mezőben. Szerintem nagyon nehéz pozíció volt, amit Mari felvállalt a magyar szociológiai mezőben és én próbálok abból tanulni: ha nem akarok teljesen elszigetelődni, akkor meg kell találnom azokat a kapcsolódásokat, hogy szövetségeseket találjak, például azok körében leginkább, akik eléggé erőteljes kritikai szociológiát művelnek fiatal kutatóként, mint a Helyzet Műhely tagjai. Ugyan nem vagyok tag, de hozzájuk érzem magam a legközelebb. Ez ad reményt egyébként arra, hogy a diákok körében egyre jobban kezd kiépülni a kritikai szociológia népszerűsége, kezdik közösen, tudatosan keresni azokat a kurzusokat, ahol azt érzik, hogy mást, más értelmezési keretet kapnak, mint amit egyébként a kurzusokon. Ennek például egy következménye, hogy a szociológia mesterszakon most tavasszal kifejezetten kiharcolták a diákok, hogy legyen a képzési struktúrában a „Nemi viszonyok szociológiája” című óra és ez nagyon fontos.

Illetve, és itt most egy kicsit mégiscsak belecsúszok egyfajta kronologikus áttekintésbe, de, ahogy Mari is mondta, Magyarországon a szociológia a '60-as években intézményesült. Amikor a szexualitások közötti viszonylatokat, amit most együtt lehet a gender fogalmával tárgyalni, a '60-as években a nemi szerep fogalmán keresztül a szexualitást lehasította, kiszedte magának a magyar demográfia a KSH Népeségtudományi Intézet 1962-es megalakulásával, majd a hetvenes évektől a magyar szexológia elvitte a szex

részét. Szegedi Gáborék,² illetve Takács Judit³ írnak erről az államszocializmus politikai gyakorlata szempontjából, hogy az állami kontroll kiépülése az egyén nemmi viszonyai, meg szexuális viszonyai felett hogyan indul el, hogyan fedezi fel magának a pártállam ezt az egész demográfiát, mint témát és hogy szolgálja ki ezt a tudomány vagy hogy a szexológia intézményesülése ugyanebben a térben hogyan és milyen célokkal jöhetett létre. És akkor ugyanott vagyunk ma, ami ellen Mari már a 80-as és 90-es években is lázad, hogy ne az állami nézőpont legyen az, ami elrejtve, a nemmi szerepek áruhájában megjelenik a tudományos kérdésfeltevések mögött. Ez az, ami a mai napig nagy kihívás, hogy rákérdezzünk, hogy kinek nézőpontjából kérdez a kutató, amikor felteszi a kérdést. Szerintem a hazai szociológiában az a mai napig nincs rendesen körbejárva.

BE: Harmadik kérdésként szeretném, ha arról beszélhetnék, hogy miként folytatódott, ha egyáltalán, a közös munkátok 2015, Anikó doktori védése után?

GA: Nem volt kifejezetten olyan kutatás, amiben mi részt vettünk volna közösen. Valahogy megmaradt az együttműködés közöttünk, de nem formálisan. De, ami a PhD-mat illeti, azt tudtam, hogy Marinak nem nagyon tetszett, mert nem tudok valami fontosat elkapni, hogy én is szeressem azt a munkát, ami kijött. Nem véletlen, hogy nem lett belőle könyv, nem vittem tovább, egy rövid tanulmány született mindösszesen a tézisekből.⁴ Viszont nagyon érdekes, hogy megmutattam egy pszichológus ismerősömnek, aki családterapeuta és azt mondta, hogy most elolvasván ezt a disszertációt, ami egyébként nemmi szerepes, meg kicsit funkcionalista, meg kvantitatív, de sok mindent megértett abból, amit a terápiákon lát. Én sokkal inkább azokra a beszélgetésekre emlékszem vissza, amikor megyek Marihoz konzultációra és mindenről beszélünk, kivéve a disszertációról, de az a szemlélet, amit ott időről-időre kaptam, mint valami drogot, ami valami visszaterelés volt, mert az embert elszívja ez a mainstream szociológia. Ez a mai napig szerintem a dinamika közöttünk, hogy időről időre, amikor beszélgetünk, társadalmi ügyeket is megbeszélünk egymással, akkor nekem mindig nagyon sokat ad az a szemlélet, az a mód, ahogyan Mari ezeket az ügyeket látja és ahogy megosztja. Illetve, nagyon sokszor kerülök abba a helyzetbe, hogy Marit

---

² Kateřina Lišková – Szegedi Gábor. 2021. „Sex and Gender Norms in Marriage: Comparing Expert Advice in Socialist Czechoslovakia and Hungary Between the 1950s and 1980s.” *History of Psychology* 24 (1): 77–99. <https://doi.org/10.1037/hop0000179>.

³ Takács Judit. 2015. „Disciplining Gender and (Homo)Sexuality in State-Socialist Hungary in the 1970s.” *European Review of History: Revue Européenne d'histoire* 22 (1): 161–75. <https://doi.org/10.1080/13507486.2014.983426>.

⁴ Gregor Anikó. 2016. „A nemmi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon.” *socio.hu* 1: 89–111.

„fordítom” olyanoknak, akik követik, hogy Mari mit mond, de nagyon sokszor nem értik, vagy egyszerűen nem beszélik a ’Mari nyelvet’. Akkor én vagyok az, akitől tanácsot kérnek, mert akarják érteni. Nem tudom, hogy ezt mennyire tudod vagy nem, Mari, de sokan akarnak téged érteni.

AM: Igen, jönnek a kérések, hogy küldjem el a doktorim pdf dokumentumát.

GA: Így van! Mari doktori dolgozatának most van egy nagy feléledése. (Államszocializmus és a „nőkérdés” – A legnagyobb ígéret, a legnagyobb megaláztatás”, BKE, 2000). Az MA-sok meg a BA-sok, meg a PhD-sok körében egyaránt; mert viszem a híret, megmutatom és akkor van a nagy felismerés. Mari ezért digitalizálta is egy [pdf dokumentumban](#), hogy legyen meg, legyen hozzáférhető, elérhető, hogy olvassák és hivatkozhatnak is rá.

BE: *De a dolgozat a CORVINUS könyvtárában azért ott van nyomtatott formában, nem?*

AM: Ha megkapom a nyugdíjam, akkor lehet, hogy nyomtatok egyet az ELTE Könyvtárba.

GA: De a mai napig is ilyen fordító szerepem van.

AM: Most már biztos nem fogok tudni másképp beszélni, de ez nyilván korlát is. Csak ilyen kimeneküléseim voltak saját magam beszédmódja elől néhány metaforikus megfogalmazással, ami szerintem elég jól sikerült. Ezeket fő mozzanataimnak, fő szakmai eredményeimnek is tekintem. Egy jól eltalált metafora magyarázó ereje az én szememben sokat ér. Fehér Mártától tanultam, hogy amikor a fizikusok már elveszték az elemi részecskék rengetegében, megengedték maguknak, hogy pink kvarkokról beszéljenek. De, visszatérve az Anikóval való kooperációra, egyrészt most visszamenőleg is elnézést kérek tőled, mert valószínűleg nem lehetett jó megélni azt, hogy nem tudtalak jól segíteni, mert mindig „megakasztottam” a fősodor beszédmódját. De ugyanakkor, meg csak te választottál engem, azt hiszem. Illetve, a mai napig is arról van szó, hogy az a két beszédmód. A kvantitatív felméréses módszernek van egy átjárhatatlansága az én beszédmódomhoz. Egyikünk sem hibás ebben az értelemben, de nem könnyítette meg a dolgot, és nagyon örülök, hogy ennek ellenére végig valamilyen módon kooperáltunk. Szerintem ennek a legfontosabb bizonyítéka az, hogy az akkreditáció után azért mégiscsak te indítottad el a gender mester szakot 2017-ben, ami komoly fegyvertény: mégiscsak tudtuk egymásról, egymásba kapcsolódóan alakultak a

dolgaink és, az élet rendje szerint, most te harcolsz az újabb és újabb kurzusokért, és szerintem ezt nagyon jól csinálod.

GA: Én hálás vagyok tényleg, hogy valószínű nem fejlődtem volna és nem fejlődnék folyamatosan, hogyha veled a beszélgetéseink nem lennének. Sokat gondolkodtam azon, hogy van egy ilyen kulturális tökehiányom s ezért nekem több időbe telt egyszerűen eljutni, megérteni ezeket a felfogásbeli különbségeket, illetve meglátni ezeket a viszonyokat magam körül. De azt gondolom, hogy erre viszont van valamilyen képességem, azt remélem. Szerintem nagyon fontos eleme ennek az összegyűjtött szakmai tudásunknak, hogy ne csak tantárgyként, csak a tantermi környezetben működtessük. Ennek a nyilvános megszólalásnak még nagyobb felelőssége is lehet, mint a tanterminek, ahol tizenhárom héten keresztül rakod össze a diákokkal a tudást és nem öt percben mondasz valamit a médián keresztül „bele a világba.” Azt a képességemet, hogy ezeket a bonyolult dolgokat megpróbálom viszonylag egyszerűbben, és az emberek életvilágához kapcsolódóan, példák segítségével sűrítetten elmondani, biztos vagyok benne, hogy nem tudnám anélkül, hogy Te ne tanítottál volna erre a bonyolultabb gondolkodásra. A mai napig ez egy folytonos fejlődés és önfejlesztés, amihez a Marival azóta is tartó beszélgetések mindig hozzájárulnak – mindig; most is.

BE: *Ezen a ponton átmebetünk az utolsó kérdésre. Itt és most, a társadalmi jelenségeket is látva, mit írnátok át, közlétenétek meg másként a szakmában?*

AM: Mindjárt válaszolni fogok, de még az Anikó utolsó gondolataira azt szeretném mondani, hogy abban érzek valami hiányt többünknek a tevékenységében, hogy nem próbáltuk közéleti szinten jobban népszerűsíteni a gondolatainkat. Utólag úgy látom, hogy sokkal intenzívebben kellett volna csinálnom. Igaz, ma se tudom a módját, mert ma sem tudnék egyetlen, magát nőmozgalomnak nevező csoportosuláshoz csatlakozni, (noha szeretnék, most például egy orosz háborút ellenző csoportba, feltéve ha, felhagyva a céhlegények cinkosságával, férfiak is jönnének) mert már mindenki leszeletelte magát valamilyen olyan irányba, ami nekem vagy részkérdés, vagy eleve szociológiai szempontból inadekvát, téves alapvetésből indul, vagy nincs is alapvetés, csak politikailag támogatott divatok vannak erős hangú önérvényesítőkkal Mitől is menne a társadalomról való tudás nélkül, és mitől akkor, ha tudományos tevékenységünk és saját életünk morális megfontolásai nem illeszkednek? Zsazsa (Barát Erzsébet) utolsó kérdése kapcsán én azt gondolom, hogy hibát követtem el annak idején, hogy ilyen "egyműves", igen szabálytalan pályát bejárt „kutató” vagyok helyzetemet nem jeleztem, ma mégis egyetérték akkori magammal, Felnőtt ember vagyok, tudom mi miért

fért bele az életembe, s mi nem, s ezekkel panaszkodás nélkül egy vagyok. Jobban kellett volna persze figyelnem, és például meg kellett volna könyv formájában jelentetnem a doktorimat. Nem kaptam ehhez szakmai bátorítást, de nekem a magam öröme is öröm. Meg úgy is, hogy az ember, ha szakdolgozatot vezet, akkor azt mondhatta, van ez a szöveg, kérd el tőle, olvasd el. Így is, agilisabbnak kellett volna lennem. De én annak örültem, hogy szerintem releváns volt az, amit mondtam, s ma már nem bánom, hogy kimaradok a mai, látszólag társadalmi tét nélküli tülekedésből. Csak látszólag, mert amíg a jól fizetett kutatóhelyeken a kutatónők saját presztizsükkel vannak elfoglalva, tőlük nem fogok olvasni arról, például, hogyan rombolja szét az önértékét a Kádár-rendszer alatt épp megismerő, még azt alig gyakorló női generációt az 1989, de főként a 2010 utáni rendszer, majd e nők és lányaik viszonyát a visszahozott tradicionális családfő és a 1968 után a sajátosan magyar liberális úton ránk hagyományozott promiszkuis férfi. Mindkét férfias gyakorlatnak ők a haszonélvezői, de nem véletlen, hogy sosem képződik gyakorlataikból demokrácia. Hiába ülnek ugyanabban a parlamentben évtizedek óta. Se észlelés, se kérdés, se kutatás. Azt, hogy mit kellene most a feminista szociológiában tenni, azért is, hogy meghallják a hangomat a tanteremen túl is, arra nincs válaszom. Vagy csak azt tudom mondani, hogy minden hálózat és háttér nélkül mostanra legalábbis lehetetlen. Talán egyszer még a metaforáimat összefoglalóan röviden le kellene írnom, hogy „legyenek”; mint utolsó állásfoglalás részemről. De amíg nem történik társadalmilag, politikailag valami jelentősebb változás, addig csak abban lehet bízni, hogy Anikóék az egyetemen és a környékén mégiscsak tanítanak olyan diákokat, akik segítenek átvészelni ezt az elviselhetetlen periódust és utána hátha, majd még az Isten is megsegít...

BE: Szerinted neked ebben – közvetve – nem lehet dolgod? Attól függetlenül, hogy ma nem vagy aktív egyetemi polgár, látsz-e olyan teret, terepet, ahol neked lehet alakító szereped, akár ha segítő is?

AM: Beszélgetek mindenkivel, Anikón kívül is, aki beszélgetni akar velem –, de azért nem reagálok erre élénkebben, mert talán életemben először ezekben az években azt látom, hogy ugyan szerintem nekem mindig volt valami elgondolásom, még ha nem is volt helyénvaló, hogy mit kéne csinálni, de most nem tudom megmondani, hogy mit kellene mondani és csinálni. Még a túlfeszített metaforáim is békeidőkre vonatkoznak!

GA: Nagyon fontos mondat. Ezt én abszolút értem. Az a baj, hogy hasonló mondataim lesznek, bár ugye én elméletileg aktív vagyok és menet közben lapátolok a hajón, de azt érzem, hogy így jönnek fel a dugók, mint a

rajzfilmekben. Megint kilőtt egy, amit korábban bedugaszoltunk, és akkor itt is, meg ott is, egyre csak lőnek ki és sülyedünk. Mert nekem, ami most két héttel ezelőtt a végső ütést bevitte, és részben azért is kértem, hogy halasszuk mostanra az interjút, mert mostanra tudtam magam kicsit összerázni, az a szociális törvénymódosítás⁵ volt. Egy szerdai napon jött ki a hír, és nekem szerda délután négytől van a Nemek szociológiája óráim. Óra előtt ránéztem a hírekre, és akkor láttam ezt a borzasztó javaslatot... Nagyon szoktam figyelni, hogy ne érhessen az a vád, hogy direktben politizálunk az órán, viszont pont a gondoskodás volt azon a héten a téma. Nem lehet nem rámutatni egy ilyen törvény mögött húzódozó értékválasztásokra és azok strukturális okaira. És az MA-s hallgatóknak is, akikkel később találkoztam és beszélgettünk a jövő félévi órájuk tartalmáról, muszáj volt megfogalmaznom, és ez egyébként lehet, hogy hiba volt, mert ilyen terhet oktatóként nem terhelhetek tovább a diákokra, hogy inentől kezdve mi értelme van a szakmánknak. Mi értelme a szociális munkának, mi értelme a szociálpolitikának, ha az a kiindulási pontja a törvénykezésnek, hogy az egyén szociális biztonságáért önmaga a felelős. Ezzel a döntéssel a maradéka is eltűnt az egész jóléti államból. Jóléti államból a munka állama lett – a wellfairből workfair lett és akkor ezzel vége a szakmánknak is, amire képzünk. Ez után már csak azt kérdezheted, hogy akkor mi értelme az államnak?

BE: Mint erőszak-szervezet, minden. Most itt van teljes fegyverzetében.

GA: Én nem tudok most egyelőre máshogy gondolkodni ezekről a feladatokról, mint hogy akkor legalább ebben a teljes barbarizmusban, teljes embertelenségben, nem marad más, mint a csontjára csupasztott ember; már nem is ember, már a legbelső dolgaitól is meg van fosztva, és semmi nem marad az emberiből. Nincs intimitás, ez egyszerűen megszűnik ez a dolog, ez így elpárolog a levegőben, és tényleg nem marad más, mint a munkára idomított test. Hogy akkor ezeket a folyamatokat legalább valahogy lassítsuk, fékezzük.

AM: Pontosan, mélyen egyetértek! Globális jelenség, nem csak magyar, az utolsó jót és örömet is elszípkázza az emberektől a Nagy Fehér Üzemmod, mert a társ is jó, a gyerek is jó lenne a kölcsönösségben, sőt utolsó kapaszkodó az apokalipszisben, de a mi lokális Nagy Fehér Férfiaink sem

---

⁵ 2022. október 19-én látott napvilágot, hogy a kormány tervei szerint az 1993-as szociális törvényt úgy módosítanák, melynek értelmében az egyén szociális biztonságáért elsősorban az egyén felel, ezt követően annak családja, majd a lakóhely önkormányzata és az ott működő civil vagy egyházi szervezetek felelősek, míg az állam csak mindezek hiányában, legvégső esetben mozgósítható. A törvénymódosítást 2022 novemberében fogadták el.

kegyelmeznek, nincs múltjuk sem, a mi sajátunk meg törölve: velük kezdődött az egész világ. S ma is hiába várjuk, tényleg még ma is, hogy lázadjon a társáért, gyerekéért a maradék tizenegy céhlegény, kevésbé nagy, kevésbé fehér, nem teszi! Pedig csak annyit kellene mondania, hogy amennyiben a gyermekek gondozását a központi hatalom a nőkre terheli, értelemszerűen a férfiaké az idősgondozás feladata; amennyiben a nők fogamzásgátlása nem ingyenes és kockázatmentes, a férfiak vazektómiája előírás; stb. Az alaptörvény azt mondja, hogy az állam törekszik... hát nem sikerült törekednie, ennyire futotta... A gondoskodó állam, mint civilizációs ágens meghalt, illetve az osztályhierarchia patrónus-kliens viszonyrendszerre alakult teljes mértékben s csak e viszonyrendszernek alárendelve lesznek osztályhovatartozási következményei. Azért nem értjük, hogy mi történik velünk, mert ami történik, azt messze a nemzetállam fölötti hajtóerő vezényli (pont, amiként a gendert is), mi meg csak nemzetállami jóléti kérdésekkel vagyunk elfoglalva. Pedig csak 10 ezer ember kíván belépni abba a globális rendbe, ahol annak elitjében reméli a helyét...

GA: Az utolsó kérdés kapcsán egy kicsit szeretném feszegetni a szakma felelősségét, mert szerintem ennek tudatosulása még most hiányzik, miközben maga a hazai szociológia hatalmas nyomások között próbál meg lavírozni sokszor. Tehát egyrészt az iszonyatos ügynevezett teljesítményrendszerek adta kényszer, amibe intézményesen bele vagyunk szorítva. Ugyanakkor szerintem egyre jobban élesednek a kutatóközpontok és egyetemek, illetve az alapítványi és az állami egyetemek közötti törésvonalak, azaz ahelyett, hogy közösen gondolkodnánk, nagyon hamar ki tudnak élesedni a különbségek, az érdekellentétek. De azt már nem kérdezzük meg, annak mi a relevanciája, hogy egy folyóirat publikáció vagy egy könyv a kifutása a szociológusi tevékenységnek. Ezzel együtt készséggel elfogadom, ha valakinek egyáltalán nem szimpatikus az a gondolat, hogy a szociológiának az lenne a dolga, hogy közpolitikai ügyekbe – különösen a mai közpolitikába, vagy közéleti ügyekről való ismeretmegosztásba, esetleg aktivizmusba csatornázza be a tudását. De nem látom, hogy a tudományos kutatásban lenne ösztönző a kockázatvállalás, úgy értem, hogy lenne arra ösztönzés, hogy konkrét tartalmában tétellel bírókérdést tegyen fel a kutató. Persze ott van folyamatosan a politikának a benyomulása és ennek nyomán az igazodás, a szakma kollektív igazodása a benyomuláshoz, amiről nem beszélünk, legfeljebb folyosón és suttozva – és ezzel így van elintézve a lelkiismeret-furdalás.

AM: Szerintem ez itt egy nagyon kapocs közöttem és Anikó között, hogy mi nem egyszerűen az esélyegyenlőség liberális szövegére ültünk föl, hanem mindig, ha úgy tetszik baloldalinak, az emberi jólét és biztonság

általános elkötelezettjeként materiális megközelítésnek és nem csak emberi joginak gondoltuk a nemek közötti viszonyokat. Talán nem is tudok mást mondani Anikón kívül, akivel ez a felfogás engem összeköt. A legnyilvánvalóbb kapcsolódást jelentette közöttünk ez az alapvetés. Ami nem csak abból következik, hogy mind a ketten szociológusok vagyunk, hanem az is, hogy az absztrakt, emberi jogi kérdések mellett ez a materiális életvalóság fontos szerepet játszik a gondolkodásunkban; és szerintem ezt csak kevesen képviselik.

GA: Szerintem ehhez az is hozzátartozik, hogyha megnézzük, honnan tud rekrutálódni a szociológia, milyen társadalmi osztályból, milyen pozícióból kerül be maga a szociológus, aki valamennyit el tud sajátítani a társadalmi strukturális viszonyrendszer skálájából. Nincs erre reflexió, nincs arra reflexió, hogy kik, milyen osztálypozícióból érkeznek azok, akik a szociológiát művelik. Hogy kinek van lehetősége kivárni vagy kihúzni addig, hogy annyi pénze legyen kutatóként meg oktatóként, hogy kint legyen a feje a vízből. Nincs, nincs, nincs, nincs. De nem akarok belecsúszni az áldozati diszkurzusba sem, mert annak is nagy konjunktúrája van, hogy mindenki áldozat⁶. De mégis, szeretném valahogy szembesíteni a szakmát, hogy helyzetekbe vagyunk kényszerítve, és ezért odafigyelek, hogy olyan hangokat vigyek be a szakmai vitákba, amikről azt érzem, hogy ezek az életbe nem tudnának bejutni a szakmai diszkurzusba.

AM: Ezt az életérzést, ezt nagyon ismerem. De azért a szociológia mai állapotáról mondottakkal nem értek egyet. Amit hiányolsz és megkövetelnél, hogy abban, hogy mit látunk meg és mit nem, abban szerepe van az osztályhelyzetnek az a legalapvetőbb tudásszociológiai leckékben is benne van. Csak Mannheimet⁷ kellene olvasni, nem? Melyik szociológus nem olvas? Melyik él? Ki viseli el a Mannheim-i szabadon lebegést? Mindenütt bukás van, nem csak a társadalomtudományban. Meg kell találni, miként lehet túllépni a patrónus-kliens viszonyban való gondolkodáson, a politikai és szakmai familizmuson – a (másokértvaló) felelősségvállalás irányába elmozdulás felé. De most nem ennek látszik itt lenni az ideje, az a reményem, hogy legalább neked még van, hogy erre idő neked még adatik.

BE: *Köszönöm szépen nektek a beszélgetést.*

---

⁶ Bradley Campbell–Jason Manning. 2021. *Az áldozatkultúra sikertörténete*. Budapest: Századvég.

⁷ Mannheim Károly. 2000. *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest: Osiris.